

DVE POROČILI O KOROŠKEM ŠOLSTVU IZ LETA 1925

TONE ZORN

Kljub temu, da je bilo o vprašanju tako imenovane kulturne avtonomije za koroške Slovence že marsikaj povedanega,¹ ta problematika vendarle ni še do kraja izčrpana. K doslej znanemu naj tu dodamo povzetek dveh poročil iz srede dvajsetih let, namenjenih urejevanju odprtega manjšinskega varstva na avstrijskem Koroškem.²

Prvo poročilo je po naročilu koroškega deželnega glavarja pripravil takratni deželni šolski nadzornik Johann Benda. Njegova značilnost je dejstvo, da ne zajema le koroškega plebiscitnega področja, ampak obsega (očitno kot primerjalno gradivo) celotno deželo. Po poročilu je bilo dne 10. novembra 1925 na vsem Koroškem 373 osnovnih šol s 1093 razredi ter 44.499 učenci (od tega je odpadlo na večinsko slovenski politični okraj Velikovec 38 osnovnih šol z 91 razredi ter 4277 učenci). Od ostalih šol poročilo omenja še 12 javnih meščanskih šol z 88 razredi ter 3789 učenci; za nas poučen podatek pa je dejstvo, da je bila v času priprave poročila slovenščina prisotna še na treh meščanskih šolah, na velikovski, boroveljski in beljaški.

Ob tem daje poročilo pozornost tistim južnokoroškim občinam, na območju katerih so v šoli uporabljali dva »učna jezika«; po Bendi so se šele te vrste imenovala mešane, slovensko-nemške ali utrakvistične. Novembra 1925 jih je bilo 86 (ali nekaj manj kot petina vseh koroških šol). Na posamezne politične okraje je odpadlo naslednje število utrakvističnih šol: velikovski 33 šol (s 73 razredi ter 3492 učenci), Celovec — dežela 23 šol (56 razredov z 2219 učenci), Beljak — dežela 24 šol (56 razredov z 2762 učenci) ter na politični okraj Šmohor enako število šol z 61 razredi ter 535 učenci. Skupaj torej 205 razredov z 9008 učenci.

V nadaljevanju poročilo povzema deželne predpise glede pouka na utrakvističnih šolah. Še zlasti naj tu podčrtamo odlok koroškega deželnega šolskega sveta št. 3171 z dne 9. novembra 1891, po katerem se ima pouk slovenskega jezika prilagoditi »krajevnim razmeram«. Značilno je dalje tudi določilo o obveznosti pouka slovenščine na utrakvističnih šolah, vendar s takojšnjo omejitvijo, da imajo starši pravico odjaviti svojega otroka od pouka slovenskega jezika.

Izjemo med utrakvističnimi šolami so v tem času predstavljale le tri osnovne šole v Šmihelu pri Pliberku, Globasnici in v Selah. Za položaj pouka slovenskega jezika v prvem kraju je značilno, da je koroški deželni šolski

svet 3. septembra 1892 dotedanjo trirazredno utrakvistično šolo razdelil v dve samostojni šoli, v slovensko in »slovensko-nemško« (utrakvistično). Benda poroča, da sta obe šoli imele isto vodstvo, sama delitev pa je trajala do leta 1898, ko sta bili šoli znova združeni. Enako pot so ubrale oblasti tudi za globasniško šolo, saj so tudi to šolo razdelile na dva šolska zavoda. Do njune vnovične združitve (ali bolje povedano, do odprave čisto slovenske šole) je nato prišlo 9. novembra 1902. Istočasno je deželna šolska oblast izdala tudi poseben učni načrt za obe združeni šoli. Ta je v nasprotju z drugimi utrakvističnimi šolami, kjer so pričeli s poukom nemščine že takoj v začetku, določal slovenščino kot edini učni jezik v prvih dveh razredih. Od tretjega razreda dalje pa se je pouk tudi na teh dveh šolah priključil »metodi« pouka na ostalih utrakvističnih šolah. Gre za »metodo«, po kateri je bil za pouk slovenščine določen »brez izjeme« čas ob koncu dopoldanskega pouka, da bi se mogli tisti otroci, ki po volji staršev ne obiskujejo pouka slovenščine, odstraniti brez motenja šolskega reda (odlok koroškega deželnega šolskega sveta z dne 1. februarja 1891, št. 1.623-90).

Tretja izjema je bila selska šola. Kljub temu, da so Sele popolnoma slovenska občina, sta bili v tem kraju do leta 1917 dve enorazrednici, slovenska in utrakvistična. Po združitvi leta 1924 (odlok deželnega šolskega sveta št. 1.595 z dne 16. aprila 1924) je iz obeh šol nastala utrakvistična dvorazrednica. Benda piše, da je bil za to šolo predpisan »poseben globasniški učni načrt«.

Poleg tega je imela »poseben razvoj« (Benda) tudi osnovna šola v St. Jakobu v Rožu. Tu sta bili pred prvo svetovno vojno dve javni osnovni šoli: štirirazredna »jezikovno mešane« (utrakvistična) ter trirazredna s slovenskim učnim jezikom (zadnja je bila nameščena v poslopju slovenske privatne šole v bližnjem Št. Petru). Benda posebej podčrtuje, da je bila v času jugoslovanske uprave (1918—1920) utrakvistična šola zamenjana z osemrazredno »osnovno šolo s slovenskim učnim jezikom«. Po plebiscitu pa je deželni šolski svet »upoštevajoč prijavo 461 otrok ... še naprej pustil osem razredov« in to z razširitvijo utrakvistične šole v petletno, tej pa je nato priključil nadaljnje tri paralelke. Omeniti tudi velja, da je Slovenskemu šolskemu društvu konec leta 1922 uspelo v tem kraju odpreti razred »javne osnovne šole s slovenskim učnim jezikom«. V prihodnjih

dveh letih sta temu razredu sledila še dva. Benda poroča tudi o učnem načrtu za to šolo: po njem je bila polovica pouka v slovenskem ter druga polovica v nemškem jeziku. Značilno pa je, da so bili kaj kmalu oddelki »slovenske šole« priključeni kot posebne vzporednice ustreznim oddelkom utrakvistične šole (vzrok spremembi naj bi bilo »majhno« število prijavljenih otrok, v prvi razred 14, v drugi ter v tretji 20 (!). Že čez dve leti pa so oblasti ukinile tudi tako preurejeno »slovensko ljudsko šolo«.

Bendovo poročilo se nadrobneje dotika tudi vprašanja jezikovne usposobljenosti južnokoroških učiteljev. Iz njega izvemo, da morajo učitelji na nižji in srednji stopnji osnovne šole obvladati pismeno slovenščino, poleg tega pa učitelji na prvi stopnji še narečje prizadetih učencev (Benda »hišni jezik«). Na najvišji šolski stopnji pa se lahko »uporabi« »enojezičen« učitelj, ali drugače povedano, učitelj brez znanja slovenskega jezika. To da je »često« tudi težnja staršev, pogojena z željo, da bi se njihovi otroci čimbolje pričuli nemškemu jeziku.

Kot vemo iz drugih virov, je Koroška po plebiscitu izgubila vse slovenske učitelje; izjema je bil v času Bendovega poročila dejansko le en sam učitelj. Znana pa je tudi nemškonacionalna usmerjenost večine južnokoroških učiteljev, nastavljenih po plebiscitu leta 1920. V to vprašanje se Bendovo poročilo sicer ne spušča, pač pa se dotika jezikovnega znanja južnokoroških učiteljev. Po njegovem je bilo leta 1925 na utrakvističnih šolah 168 »dvojezičnih učiteljev«, med katere je Benda prištel učitelje s popolnim znanjem slovenščine pa tudi tiste, katerih znanje slovenskega jezika ustreza »učnim potrebam na določeni stopnji (= pomanjkljivo znanje našega jezika). Poleg tega naj bi bilo na teh šolah še 38 »enojezičnih« učiteljev. Pregled po posameznih političnih okraih daje naslednjo sliko: p. o. Šmohor 10 dvo- ter 5 enojezičnih učiteljev. Celovec — dežela (41, 15), Beljak — dežela (53, 9) ter Velikovec 64 dvo- ter 9 enojezičnih učiteljev.

Zanimive so dalje sodbje o »skrbni šolske uprave za naraščaj dvojezičnih učnih moči«. Medtem ko od drugod vemo, da so na celovško učiteljišče sprejemali le tiste slovenske učence, o katerih so bili prepričani, da bodo še pred koncem šolanja zatajili svojo narodnost.⁴ Bendovo poročilo podčrtuje, da na tem šolskem zavodu poučujejo slovenski jezik le kot *prost* predmet, poleg tega pa se »prizadevno goji slovenščina na privatnem učiteljišču« (ki ga vodijo uršulinke). To pa po Bendi lahko služi kot dokaz, »da je prosvetni

upravi dohovna in gospodarska blaginja Korošcev slovenskega jezika enako na srcu, kot to (velja) za nemške Korošce«.

Drugo poročilo, ki ga omenjamo, je pripravil vladni svétnik dr. Franz Ratzer, nanaša pa se na zakonsko ureditev koroškega manjšinskega šolstva. Pri tem poročilo upošteva tako zadevna zvezna kot deželna zakonska določila. Kot prvo tako določilo Ratzer omenja šolski zakon z dne 19. maja 1869, s katerim je bilo urejeno vprašanje javnih in privatnih šol. Izvedbena določila k temu zakonu so na Koroškem sprejeli 17. januarja 1870.

Kar pa se tiče jezikovnega vprašanja, Ratzer podčrtuje, da v bistvu še naprej velja znani člen XIX. decembrske ustave iz leta 1867, nanašajoč se na narodnostno enakopravnost vseh narodov avstrijske polovice habsburške monarhije (upoštevajoč pri tem seveda spremembe, ki so jih prinesla ustrezna manjšinska določila senžermenske mirovne pogodbe leta 1919). Za nas pa je še zlasti zanimiva trditev, da se avstrijska zakonodaja, nanašajoča se na jezikovno ureditev osnovnega šolstva s senžermensko mirovno pogodbo, ni spremenila, saj so — nadaljuje — načela te pogodbe zajeta že v »državnem osnovnošolskem zakonu« (!). Še nadalje pa veljajo tudi učni načrti iz konca preteklega stoletja (z dne 26. septembra 1890), namenjeni manjšinskemu šolstvu in ki »obsegajo (število) šolskih ur, (namenjenih) pouku slovenščine na utrakvističnih šolah«.

V nadaljevanju se poročilo ustavlja tudi ob tako imenovani »pravici staršev«, po kateri imajo starši pravico odločati, ali bo njihov otrok obiskoval pouk slovenskega jezika, ali ne. Kot je znano, gre pri tem za »pravico«, v imenu katere so že v času habsburške monarhije kratili slovenskim otrokom možnost, da bi se izobrazili tudi v materinem jeziku, še posebej pa se je razmahnilo poudarjanje te »pravice« po drugi svetovni vojni, ko je bila v njenem imenu leta 1958 celo odpravljena dotedanja obvezna dvojezična osnovna šola na celotnem prostoru južne Koroške. Ob tem Ratzerjevo poročilo opozarja, da je treba iskati začetke te »pravice« v že omenjenem šolskem zakonu iz leta 1869 (člen 6 tega zakona je med drugim določal, da je treba glede pouka drugega deželne jezika v okviru deželne zakonodaje »zaslišati« vzdrževalce prizadete šole).

Ta zakon je, kot smo omenili, koroški deželni zbor leta 1870 še nadrobneje opredelil. Po njegovem sklepu je od tega časa dalje obravnavala ustanovitev posameznih šol posebna komisija, ki so jo sestavljali vsi prizadeti; njena naloga pa je bila pripraviti po-

seben zapisnik, ki naj bi služil nadaljnjim odločitvam. Naslednji pravni akt, ki ga omenja Ratzler, je avstrijski šolski in učni red z dne 29. decembra 1905. Po njem je bilo treba pri upoštevanju zadevnega pouka pretehtati vse potrebne »okoliščine« ter »zaslišati vse, ki vzdržujejo šolo, še posebej pa zastopnike v celoti ali deloma v šolskih občin (prizadetega) šolskega okraja in dežele«. Ko poročevalec razpravlja o možnih interesentih za ustanovitev posamezne šole, se posebej ustavlja ob razsodbi pristojnega sodišča, ki je 3. julija 1907 razsodilo, da so to ob vzdrževalcih šole tudi starši prizadetih šolarjev. Omenja tudi, da je isto sodišče 15. oktobra 1889. poudarilo, da znani člen XIX. decembrske ustave ne daje posameznikom na jezikovno mešanem področju pravice zahtevati ureditev osnovne šole na podlagi svojih »individualnih« pravic.

Povzemajoč ta pravna določila Ratzler zaključuje: »Iz omenjenih predpisov ter spoznanj izhaja, da pripada na Koroškem odločitev o učnem jeziku deželnemu šolskemu svetu, ki (pa) mora pred tem obvezno zaslišati šolsko občino, deželo in starše ter v smislu čl. 1 šolskega ter učnega reda upoštevati poleg števila učencev tudi učne potrebe ter gospodarske razmere prebivalstva«. Za čas po letu 1919 Ratzler omenjenim pravnim aktom dodaja še ustrezno določilo senžermenske mirovne pogodbe, pri tem pa stavlja na prvo mesto tisto določilo, po katerem se imajo uveljaviti »določene olajšave« (Ratzler) v tistih mestih in krajih, kjer živi »sorazmerno znatno število nenemškega življa«.

Ob obeh povzetih poročilih so še posebej zanimiva programska izhodišča političnega in gospodarskega društva za Slovence v Celovcu, nanašajoča se na vprašanje manjšinskega šolstva. Tako kot Bendovo in Ratzlerjevo poročilo so bila tudi ta predložena tako imenovani šolski komisiji koroškega deželnega zbora.⁵ Za določitev šolskih območij s (tudi) slovenskim življenjem naj bi po tem dokumentu služili jezikovni podatki štetja leta 1910 (se pravi tistega štetja, ki je kot zadnje dalo kolikor toliko objektivno jezikovno podobo Koroške). Ustanovile naj bi se dalje komisije, namenjene ugotavljanju jezikovne strukture prizadetih otrok, sestavljali pa bi jih zastopniki ustreznih strank. Po slovenskem pred-

logu naj bi se ustanovila šola po slovenskem učnem načrtu povsod tam, kjer bi komisija ugotovila »večino otrok, ki razumejo slovenski«. Drugi tip šole pa naj bi bil v krajih, kjer so Slovenci v manjšini. Tu bi moral biti pouk slovenskega jezika v dopoldanskem času (in ne kot na večini utrakvističnih šole po končanem pouku). Učni načrt bi bil prvi dve leti izključno v slovenskem jeziku (predlog se je očitno nanašal na prvi tip šole), tretje leto pa bi imeli prehod k nemškemu jeziku, ki bi od četrtega leta dalje prevladoval. Glede učiteljev pa je predlog podčrtoval, da bi morali poučevati slovenske otroke le tisti učitelji, ki »se priznavajo k Slovincem«. »To je — nadaljuje predlog — prva zahteva, da se predružači duh v naših šolah«. O šolskih knjigah v predlogu beremo, da bi jih morala po gradiščanskem zgledu izdati vlada, gradivo zanje pa bi zbral slovenski učitelj Franc Aichholzer. Zanimiv je tudi konec vloge, kjer beremo: »Da se odbije podtikanje o nepravilnosti pri sprejemnih izpitih na učiteljske in srednje šole in za celo dobo šolanja, imajo starši pravico pooblastiti zaupnika, da zastopa njihove pritožbe«. Za reševanje morebitnih pritožb naj bi se po slovenskem predlogu ustanovila paritetna šolska komisija v Celovcu. — Kot je znano, koroške deželne šolske oblasti predloga niso sprejele.

OPOMBE

1. Na primer, Hanns Haas — Karl Stuhlpharer, Österreich und seine Slowenen, Wien 1977, 53—66. — 2. Gre za poročili o »slovenskem« (utrakvističnem) šolstvu ter o predpisih, ki so ga urejevali v letih po plebiscitu. Predpisa obeh poročil hranita arhiv Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani (f. 148) ter Arhiv Slovenije, fond IV. oddelka banske uprave (za slednje opozorilo se sodelavcem Arhiva Slovenije najlepše zahvaljujem). Obe poročili sta bili pripravljena za prvo sejo tako imenovane šolske komisije koroškega deželnega zbora z dne 4. decembra 1925. — 3. Tone Zorn, Koroški Slovenci v letih 1920—1930. Koroški plebiscit, Ljubljana 1970, str. 525. — 4. Theodor Veiter, Die Slowenen in Kärnten, Wien—Leipzig 1936, str. 70—71. — 5. Dokument hrani arhiv Inštituta za narodnostna vprašanja, f. 148.